

Εδώ δεν είσθε σπίτι σας, αγαπητέ μου

του Μίλαν Κούντερα

Από τη συλλογή δοκιμίων του «Οι προδομένες διαθήκες» (εκδόσεις «Εστία», μετάφραση Γιάννη Χάρη)

Κοιτάζω ένα παράθυρο, απέναντι. Όταν βραδιάζει, ανάβει το φως. Ένας άντρας μπαίνει στο δωμάτιο. Βηματίζει πάνω κάτω με το κεφάλι σκυμμένο, κάπου κάπου φέρνει το χέρι στα μαλλιά. Έπειτα συνειδητοποιεί ξαφνικά πως το δωμάτιο είναι φωτισμένο και μπορεί να τον βλέπουν. Με μια απότομη κίνηση τραβά την κουρτίνα. Κι όμως, δεν τύπωνε πλαστά χαρτονομίσματα. Την ώρα εκείνη δεν είχε τίποτα να κρύψει, εκτός από τον εαυτό του, τον τρόπο που βηματίζει μέσα στο δωμάτιο, τον ατημέλητο τρόπο με τον οποίο ήταν ντυμένος, τον τρόπο με τον οποίο χαίδευε τα μαλλιά του. Αλλά η ευεξία του εξαρτάται από την ελευθερία του να μην τον βλέπουν.

Η αιδώς είναι έννοια-κλειδί των Νέων Χρόνων, μιας εποχής του ατόμου, που σήμερα απομακρύνεται ανεπαίσθητα από κοντά μας. Αιδώς: μια επιδερμική αντίδραση για να υπερασπιστούμε την ιδιωτική ζωή μας, για να απαιτήσουμε μια κουρτίνα στο παράθυρο, για να επιμείνουμε να μη διαβαστεί από τον Β ένα γράμμα που απευθύνεται στον Α. Μία από τις στοιχειώδεις καταστάσεις της μετάβασης στην ενηλικίωση, μια από τις πρώτες συγκρούσεις με τους γονείς είναι η διεκδίκηση ενός συρταριού για τα γράμματα και τα σημειωματάρια μας, η διεκδίκηση ενός συρταριού που κλειδώνει. Στην ενηλικίωση μπαίνουμε με την εξέγερση της αιδούς.

Παλαιά επαναστατική ουτοπία, φασιστική ή κομμουνιστική: η ζωή χωρίς μυστικά, όπου δημόσια και ιδιωτική ζωή γίνονται ένα. Το υπερρεαλιστικό όνειρο, που αγαπούσε ο Μπρετόν: το γυάλινο σπίτι, ένα σπίτι χωρίς κουρτίνες, όπου ο άνθρωπος ζει κάτω απ' τα μάτια των πάντων. Α, η ομορφιά της διαφάνειας! Η μόνη επιτυχής υλοποίηση αυτού του ονείρου: μια κοινωνία που ελέγχεται ολοκληρωτικά από την αστυνομία.

Μιλώ σχετικά στην *Αβάσταχτη ελαφρότητα του είναι*: ο Γιαν Προχάσκα, εξέχουσα προσωπικότητα της Άνοιξης της Πράγας, μετά τη ρωσική εισβολή του 1968 άρχισε να παρακολουθείται στενά. Έκανε τότε παρέα μ' έναν άλλο μεγάλο αντιφρονούντα, τον καθηγητή Βάτσλαβ Τσέρνου, με τον οποίο τα έπιναν

και τα 'λέγαν. Όλες τους οι συνομιλίες ηχογραφούνταν κρυφά, και υποψιάζομαι πως οι δύο φίλοι το 'ξεραν και δεν τους ένοιαζε. Αλλά κάποτε, το 1970 ή το 1971, η αστυνομία, που ήθελε να εκθέσει τον Προχάσκα, μετέδωσε τις συνομιλίες αυτές από το ραδιόφωνο σε συνέχειες. Από την πλευρά της αστυνομίας ήταν μια πράξη αναιδής και άνευ προηγουμένου. Και το εκπληκτικό: παραλίγο να πετύχει! Προς στιγμήν ο Προχάσκα υπήρξε εκτεθειμένος: γιατί, σε στενό κύκλο, λέει κανείς ό,τι νά 'ναι, μιλάει άσχημα για φίλους, λέει προστυχίες, δεν φέρεται σοβαρά, διηγείται κακόγουστα ανέκδοτα, επαναλαμβάνεται, διασκεδάζει τον συνομιλητή του ξαφνιάζοντάς τον με τερατολογίες, υπερασπίζεται αιρετικές ιδέες, που δεν τις ομολογεί δημόσια κ.τ.λ. Φυσικά, όλοι μας φερόμαστε σαν τον Προχάσκα, σε στενό κύκλο διαβάλλουμε τους φίλους μας, λέμε προστυχίες. Το ότι αλλιώς φερόμαστε ιδιωτικά και αλλιώς δημόσια είναι η πιο αυτονόητη εμπειρία του καθενός μας, το θεμέλιο όπου στηρίζεται η ζωή του ατόμου. Περιέργως, αυτό το αυτονόητο μένει θαρρείς ασυνείδητο, ανομολόγητο, συγκαλύπτεται σταθερά από τα λυρικά όνειρα περί διάφανου γυάλινου σπιτιού, σπάνια το νοούμε ως υπέρτατη αξία, την οποία πρέπει να υπερασπιστούμε. Μόνο σταδιακά λοιπόν (αλλά και με ολοένα μεγαλύτερη οργή) συνειδητοποιήσαν οι άλλοι ότι το πραγματικό σκάνδαλο δεν ήταν οι τολμηρές λέξεις του Προχάσκα, αλλά ο βιασμός της ζωής του. Συνειδητοποιήσαν (εμβρόντητοι) ότι το ιδιωτικό και το δημόσιο είναι δύο κόσμοι διαφορετικοί εκ φύσεως και ότι ο σεβασμός αυτής της διαφοράς είναι ο *sine qua non* όρος για να μπορέσει ένας άνθρωπος να ζήσει σαν ελεύθερος

άνθρωπος' ότι την κουρτίνα που χωρίζει αυτούς τους δύο κόσμους δεν πρέπει ούτε να την αγγίζει κανείς και ότι αυτοί που ξεσκίζουν τις κουρτίνες είναι εγκληματίες. Και καθώς αυτοί που ξέσκισαν τις κουρτίνες ήταν στην υπηρεσία ενός μισητού καθεστώτος, θεωρήθηκαν ομόφωνα άκρως ειδικθεις εγκληματίες. Όταν από αυτή την παραγεμισμένη «κοριούς» Τσεχοσλοβακία έφτασα αμέσως

μετά στη Γαλλία, είδα στο εξώφυλλο ενός περιοδικού μια μεγάλη φωτογραφία του Ζακ Μπρελ που έκρυβε το πρόσωπό του, κυνηγημένος από τους φωτογράφους μπροστά στο νοσοκομείο όπου έκανε θεραπεία για τον ήδη προχωρημένο καρκίνο του. Και ξαφνικά είχα την αίσθηση πως βρίσκομαι αντιμέτωπος με το ίδιο κακό που μ' έκανε να φύγω από τη χώρα μου: η ραδιοφωνική αναμετάδοση των συνομιλιών του Προχάσκα και η φωτογραφία ενός ετοιμοθάνατου τραγουδιστή που κρύβει το πρόσωπό του μου φάνηκε πως ανήκουν στον ίδιο κόσμο. Σκέφτηκα πως η κοινολόγηση των προσωπικών του άλλου, από τη στιγμή που θα γίνει συνήθεια και κανόνας, μας οδηγεί σε μια εποχή όπου αυτό που κατ' εξοχήν διακυβεύεται είναι η επιβίωση ή η εξαφάνιση του ατόμου.

Στην Ισλανδία δεν έχει σχεδόν καθόλου δέντρα, και τα λίγα που υπάρχουν βρίσκονται όλα στα νεκροταφεία. Λες και δεν υπάρχουν νεκροί χωρίς δέντρα, λες και δεν υπάρχουν δέντρα χωρίς νεκρούς. Δεν τα φυτεύουν δίπλα στον τάφο, όπως στην ειδυλλιακή κεντρική Ευρώπη, αλλά στη μέση του, έτσι που ο περαστικός φαντάζεται αναγκαστικά τις ρίζες, βαθιά, να διαπερνούν το σώμα.

Περπατάω με τον Έλβαρ Ντ. μες στο νεκροταφείο του Ρέικιαβικ. Σταματά μπροστά σ' ένα τάφο, όπου το δέντρο είναι ακόμη πολύ μικρό, δεν πάει ούτε χρόνος που έθαψαν εκεί το φίλο του. Τον ξαναφέρει στη μνήμη του φωναχτά: η ιδιωτική ζωή του είχε σημαδευτεί από κάποιο μυστικό, πιθανόν σεξουαλικής φύσεως.

«Και καθώς τα μυστικά εξάπτουν την περιέργεια, η γυναίκα μου, οι κόρες μου και οι άλλοι γύρω μου επέμεναν να τους μιλήσω γι' αυτό. Τόσο που από τότε χάλασαν οι σχέσεις μου με τη γυναίκα μου. Δεν μπορούσα να της συγχωρέσω την επιθετική περιέργειά της, εκείνη δεν μου συγχώρεσε τη σιωπή μου, απόδειξη, για κείνην, πως δεν της είχα και μεγάλη εμπιστοσύνη». Επειτα χαμογέλασε και: «Δεν πρόδωσα τίποτα» μου λέει. «Γιατί δεν είχα τίποτα να προδώσω. Είχα απαγορεύσει στον εαυτό μου να θέλω να ξέρω τα μυστικά του φίλου μου, και δεν τα ξέρω». Τον παρακολουθώ μαγεμένος: από τα παιδικά μου χρόνια ακούω να λένε ότι φίλος είναι εκείνος με τον οποίο μοιράζεσαι τα μυστικά σου, κι έχει μάλιστα το δικαίωμα, εν ονόματι της φιλίας, να επιμείνει για να τα μάθει. Για τον Ισλανδό μου, φιλία είναι κάτι άλλο: να είσαι φύλακας μπροστά στην πόρτα που κρύβει την ιδιωτική ζωή του φίλου σου, να

είσαι αυτός που δεν θα την ανοίξει ποτέ αυτή την πόρτα, που δεν θα επιτρέψει σε κανέναν να την ανοίξει.

Σκέφτομαι το τέλος της Δίκης (του Καφκα): οι δύο κύριοι έχουν σκύψει πάνω από τον Κ και τον σφάζουν: «Με μάτια που έσβηναν, ο Κ έβλεπε ακόμη τους κυρίους, τόσο κοντά στο πρόσωπό του, να γέρνουν ο ένας πάνω στον άλλο, μάγουλο με μάγουλο, παρακολουθώντας την έκβαση: "Σαν το σκυλί!" είπε, λες και η ντροπή έμελλε να ζήσει και μετά το θάνατό του».

Το τελευταίο ουσιαστικό της Δίκης: η ντροπή. Η τελευταία εικόνα της: πρόσωπα ξένα, πολύ κοντά στο πρόσωπο του Κ., σχεδόν τον αγγίζουν, παρακολουθούν την πιο προσωπική στιγμή του, το ψυχομαχητό του. Στο τελευταίο ουσιαστικό, στην τελευταία εικόνα, συμπυκνώνεται η θεμελιώδης κατάσταση ολόκληρου του μυθιστορήματος: το να είναι κανείς προσιτός ανά πάσα στιγμή στην κρεβατοκάμαρά του, να του τρώνε το πρόγευμά του, να είναι διαθέσιμος, μέρα νύχτα, για να ανταποκρίνεται σε κλητεύσεις, να βλέπει να κατάσχουν τις κουρτίνες που καλύπτουν το παράθυρό του, να μην μπορεί να συναναστρέφεται όποιον θέλει, να μην ανήκει πια στον εαυτό του, να χάνει την υπόσταση του ατόμου. Αυτή η μεταμόρφωση του ανθρώπου από υποκείμενο σε αντικείμενο γίνεται αισθητή σαν ντροπή.

Δεν πιστεύω πως ο Κάφκα ζήτησε από τον Μπροντ να καταστρέψει την αλληλογραφία του επειδή φοβόταν τη δημοσίευσή της. Ούτε που θα του πέρασε από το νου τέτοια σκέψη. Οι εκδότες δεν ενδιαφέρονταν για τα μυθιστορήματά του, από πού κι ως πού θα ενδιαφέρονταν για τα γράμματά του; Αυτό που τον ωθούσε να τα καταστρέψει ήταν η ντροπή, η εντελώς στοιχειώδης ντροπή όχι του συγγραφέα, αλλά του απλού ατόμου, η ντροπή ν' αφήσει να σέρνονται προσωπικά του πράγματα κάτω απ' το βλέμμα των άλλων, της οικογένειας, των αγνώστων, η ντροπή μήπως γίνει αντικείμενο, η ντροπή που μπορεί «να ζήσει και μετά το θάνατό του».

Κι όμως, ο Μπροντ παρέδωσε αυτά τα γράμματα στη δημοσιότητα! Προηγουμένως, στη δική του διαθήκη, είχε ζητήσει από τον Κάφκα «να καταστρέψει μερικά πράγματα», όμως ο ίδιος δημοσιεύει τα πάντα, αδιακρίτως, ακόμη κι εκείνο το μεγάλο και οδυνηρό γράμμα που βρέθηκε σ' ένα συρτάρι, γράμμα που ο Κάφκα δεν αποφάσισε ποτέ να το στείλει στον πατέρα του και που, χάρη στον Μπροντ, μπόρεσαν να το διαβάσουν οι πάντες

εκτός από τον παραλήπτη του. Η αδιακρίσία του Μπροντ δεν έχει καμία δικαιολογία στα μάτια του. Πρόδωσε το φίλο του. Έπραξε αντίθετα προς τη θέλησή του, αντίθετα προς το νόημα και το πνεύμα της θέλησής του, αντίθετα προς το συνεσταλμένο χαρακτήρα του, κι ας τον γνώριζε.